ŠIUOLAIKINIŲ TYRIMŲ KRYPTYS

Šiuolaikinių paauglių dvasinių vertybių pajautos dinamika edukaciniame kontekste

Elvyda Martišauskienė
Profesorė socialinių mokslų (edukologijos) habilituota daktarė
Lietuvos edukologijos universiteto Edukologijos katedra
Studentų g. 39, LT-08106, Vilnius
Tel. 279 00 42

Atsiremiant į šiuolaikinę žmogaus būties sampratą, aptariama dvasinių vertybių svarba asmenybės tapsmui, atskleidžiamas nelygstamas dvasinių vertybių pajautos lygmuo vertybių internalizacijoje. Straipsnyje pateikiamas ir lyginamas paauglių, tirtų 1999 ir 2009 metais, dvasinių išgyvenimų pobūdis, išryškinami svarbiausi išgyvenimų šaltiniai, parodoma vertybių išgyvenimo dinamika, keliamos aktualios ugdymo problemos, ypač gnostinių išgyvenimų srityje.

***Pagrindiniai žodžiai**: vertybės, paauglių dvasinių vertybių išgyvenimas; dvasinių vertybių išgyvenimo dinamika; ugdymo(si) problemos.*

Temos aktualumas ir problemiškumas

Ugdymas, kaip giliausia žmonijos patirtis, apima visas žmogaus galias. Tik apie jas kalbama tam laikmečiui jau suprantama retorika, natūraliai pabrėžiant vienus ar kitus dėmenis, kurie laikomi svarbiais žmogui. Dabarties visuomenei vis akivaizdesnis tampa dvasinių vertybių stygius, persmelkiantis visus gyventojų sluoksnius ir nusileidžiantis į vaikystės amžių. Tai darosi skaudžiu reiškiniu, aptariamu įvairiais lygiais, bet svarbiausiu rūpesčiu tampa švietimo sistemai, balansuojančiai tarp laikmečio iššūkių, pragmatizmo ir reliatyvizmo mastu seikėjančių žmogaus būtį ir transformuojančių ar eliminuojančių dvasines vertybes. O šiuolaikinis mokslas leidžia giliau pažvelgti ne tik į gamtos reiškinius, bet ir į žmogaus būties ribas, nusidriekiančias į antjutiminę erdvę, leidžiančia kitu rakursu vertinti žmogaus galimybes, priartėti prie dvasinių vertybių ištakų – dvasinės dimensijos.

Kaip pažymi filosofas B. Kuzmickas, jau praėjusio šimtmečio aštuntajame dešimtmetyje buvo suvokta, kad gyvenime „trūksta kažko aukštesnio, įprasminančio ir užpildančio“ (2009, p. 95), įvardijamo kaip dvasingumas. Tik skyrėsi jo supratimas: vieniems dvasingumas – „tai gilūs jausmai, kitiems – išmintis, tretiems vaizduotė, dar kitiems – rytietiška kontempliacija ar net kažkokia „materialistinė mistika“. Vieni buvo linkę ieškoti dvasingumo mene, kiti – moralėje, treti – gamtoje, tik nebuvo kalbama, kad dvasingumo šalti-

nis yra sąžinė, ištikimybė teisingumui ir tiesai“, kaip ir krikščionybė nelaikoma dvasingumo šaltiniu (ten pat, p. 95). Taip iš dalies yra todėl, kad, V. Franklio nuomone, „dvasios ištakos, jos pagrindas nereflektuojamas, taigi yra gryna nesąmoninga atliktis (*Vollzug*). Todėl turėtume labai tiksliai skirti instinktyvų nesąmoningumą, kurį tiria psichoanalizė, nuo dvasinio nesąmoningumo. Prie pastarojo priklauso ir nesąmoningas tikėjimas, nesąmoningas religingumas – dažnai ir išstumtas *įgimtas žmogaus santykis su transcendencija“* (išskirta E. M.) (2007, p. 341). Toks požiūris leidžia autoriui teigti, kad „žmogus yra trijų būties sluoksnių – fizinio, psichinio ir dvasinio sankirta“ (ten pat, p. 342), kad „dvasia apskritai pasireiškia kaip tik tuo, kad sugeba atsiriboti ir nusigręžti nuo psichofizinio organizmo“ (ten pat, p. 343), kitaip tariant, transcenduoti tikrovę, kad „asmenybė yra dvasinė“ (ten pat, p. 326) ir „suvokia save tik transcendencijos akivaizdoje“ (ten pat, p. 344), bylojančioje per sąžinę. Šiems požiūriams artimos genetiko F. S. Collinso (2008) mintys apie žmogaus genomo sandarą, patvirtinančią evoliucijos raidą, kartu pažymint, kad genomo struktūroje moralinio dėsnio ženklų nerasta, kad jie priskirtini metafizinei tikrovei. Galima teigti, kad vis daugiau mokslo žmonių pripažįsta, jog žmogaus asmenybiškumas ir dvasinės vertybės telkiasi dvasinėje dimensijoje, kuri intuityviai ar konceptualiai saistoma su sąžine.

Filosofų, psichologų, genetikų ir kt. įžvalgos apie dvasinę dimensiją ir, suprantama, jos sklaidą dvasinėmis vertybėmis, randa atgarsį ne tik empirinėje plotmėje, bet ir švietimo politikos lygiu, nes keliamas ugdymo tikslas: „plėtoti *dvasines*, intelektines ir fizines galias, ugdyti aktyvų, kūrybingą, atsakingą pilietį, įgijusį kompetencijas, būtinas sėkmingai socialinei integracijai ir mokymuisi visą gyvenimą“ (išskirta E. M.), (Bendrosios programos, 2008, p. 7), nes *atsakingumas* ir *savarankiškumas* (dvasinės vertybės) Europos Sąjungos ir Lietuvos profesinio rengimo dokumentuose laikomi kompetencijų šerdine dalimi (tik tada žinios ir gebėjimai įgyja kompetencijos kategoriją). Dvasinių vertybių svarba nurodoma ir siekiant mokslo žinių, nes išmintis pasiekiama, kai „visuomenės nariai yra ne tik aukšto išsilavinimo ir turintys didelę veiklos patirtį, bet, priimdami sprendimus, jaučia atsakomybę prieš etines ir moralines vertybes bei tradicijas“ (Kriščiūnas ir kt., 2008, p. 29). Dar tiksliau, remiantis R. Ackoff, teigiama, kad išmintis visada krypsta į tai, kas geriausia, ir grindžiama ne teisingu darymu (technologijų lygmuo), bet teisingų dalykų (dvasinis lygmuo) darymu (ten pat, p. 30).

Akivaizdu, kad dvasinės vertybės vis aiškiau įvardijamos kaip asmenybinio tapsmo, persmelkiančio visas žmogaus veiklos sritis, pamatas, bet jų lygmuo, didėjant svarbos supratimui, neatliepia visuomenės lūkesčių, greičiau, atvirkščiai. Todėl dvasinių vertybių ugdymas yra *aktuali problema*, ypač dabarties kontekste, kai informacinių technologijų kaitos greičiu globaliu lygmeniu sklinda pragmatinės kultūros idėjos, realioje ir virtualioje erdvėje stiprinamos reliatyvistinio požiūrio į vertybes, smurto, sekso, savivalės propagavimu ir kt. Situacija daugiausia grėsmių kelia jauniems žmonėms, ypač paaugliams, kurių savimonė, kritinis mąstymas dar tik šaknijasi, o reali ir virtuali realybė gali susilieti. Tad svarbu suprasti, kaip klostosi paauglių vertybiniai santykiai, kokią vietą užima juose dvasinės vertybės. Kaip žinoma,

vertybinį santykį daugiausia atskleidžia išgyvenimai, nes vertybių internalizacijoje „emocijoms priklauso vaidmuo, analogiškas mąstymo vaidmeniui mokymosi procese“ (Bitinas, 2000, p. 182). Emocinių išgyvenimų tyrimai svarbūs ir metodologiniu bei technologiniu aspektais, nes vėlgi ugdymo(si) realybėje jie glaudžiai siejasi su dvasine dimensija. K. Wojtyłos žodžiais, „žmogaus dvasiškumas reiškiasi sąmonėje ir jos dėka išgyvenime sukuria jo egzistavimo ir veikimo patyrimišką vidų“ (1997, p. 95), kitaip tariant, empirinėje plotmėje dvasiškumas skleidžiasi išgyvenimais, suponuotais refleksyvios sąmonės.

Šio **tyrimo objektas** – paauglių dvasiniai išgyvenimai šiuolaikiniame edukaciniame kontekste.

Tyrimo tikslas – atskleisti paauglių dvasinių vertybių pajautos dinamiką ir ugdymo(si) problemas.

Tyrimo uždaviniai: a) išryškinti dvasinių išgyvenimų svarbą ir ištirtumą ugdymo procese; b) nustatyti paauglių dvasinių vertybių išgyvenimo pobūdį; c) palyginti išgyvenimų kaitą per pastarąjį dešimtmetį; d) aptarti ugdymo sunkumus.

Tyrimo metodologija

Tyrimas grindžiamas: *humanistine psichologija*, padedančia įžvelgti asmens žmoniškumo šaknis; *egzistencine filosofija*, leidžiančia aprėpti žmogaus būties horizontą, asmenybės tapsmo parametrus; *konstruktyvistine* mokymo teorija, sudarančia prielaidas suvokti mokymosi paradigmos pokyčius.

Tyrimo metodai:

Sisteminė, analitinė ir lyginamoji mokslinės literatūros ir empirinių tyrimų analizė; modifikuoti B. Dodonov'o vertybinių išgyvenimų aprašai, teikiantys galimybę nustatyti paauglių išgyvenimų kryptingumą ir stabilumą; *atsakymai į klausimus*, padedantys atskleisti išgyvenimo šaltinių stabilumą, demografinius duomenis; *statistinė duomenų analizė* (SPSS programa) duomenų statistiniams dažniams, koreliaciniams ryšiams (r), statistiškai reikšmingoms sąsajoms (χ^2) rasti.

Tyrimo organizavimas

Tyrimai atlikti 1999 ir 2009 metais Vilniaus ir Kauno miesto įvairių tipų (bendrojo lavinimo, menų, humanitarinio, realinio tipo, jėzuitų gimnazijose) mokyklų VII–IX klasėse. Antrajam tyrimui pasirinktos tos pačios mokyklos, kaip ir atliekant tyrimą 1999 metais, kad lyginimo tikslais būtų galima užtikrinti kuo artimesnę sociopedagoginę situaciją. Abu tyrimus atliko autorė, taikydama tą pačią metodiką. Pirmasis tyrimas apėmė 1 257 respondentus, antrasis – 904. Atliekant tyrimą siekta išlaikyti artimą VII, VIII ir IX klasių mokinių skaičių. Tai 2009 metais buvo sudėtingiau padaryti, nes kai kurios gimnazijos jau buvo išgrynintos ir tegalėjome apklausti tik IX klasių mokinius. Pasiskirstymas pagal lytį buvo atsitiktinis.

Dvasinių išgyvenimų vieta ugdymo procese ir ištirtumas

Asmens dvasinės dimensijos genezė, kaip minėta, siejama su antgamtine tikrove, nes „dvasinė egzistencija nepaveldima, tėvai jos neperduoda vaikui“ (Frankl, 2007, p.336), bet jos dėka žmogus tampa asmeniu, save neredukuojančia būtimi. Dvasinį asmens metmenį rodo galia transcenduoti tikrovę ir grindžiama transcendentalijomis, nuo Platono laikų siejamomis su tiesa, gėriu, grožiu. Transcendentinį jų pobūdį rodo ir šiuolaikinių mokslininkų požiūris, pažymint, kad minėtos vertybės, kurias psichologas A. Maslow vadina būties vertybėmis

(1997), tėra vieno fenomeno atžvilgiai, kuriuos galima vieną kitu aptarti: tai, kas teisinga, yra ir gera, gražu, ir atvirkščiai. Be to, minėtos vertybės negali būti siejamos tik su kokiu nors konkrečiu daiktu ar reiškiniu, o yra visų dalykų potencialus atžvilgis. Panašiai teigia edukologas B. Bitinas, nurodydamas, kad dvasinės vertybės, kaip holistinė sistema, „nėra bendrosios sistemos komponentai, o tik ją konkretina (tai yra apibūdinamos ne dalies ir visumos, o konkretybės ir bendrybės santykiu)“ (2000, p. 84). Kuo giliau žmogus santykius grindžia šiomis vertybėmis, tuo jis laikomas dvasingesniu, brandesniu. Tačiau tiesiogiai tirti dvasingumą yra neįmanoma, tad, kaip minėta, pirmiausia gręžiamasi į jo empirinę raišką – išgyvenimus, kurie daugiausia atskleidžia asmens giluminius klodus, svarbius ugdymo teorijai ir praktikai.

Dvasiniai išgyvenimai padeda suprasti asmens dvasinės sklaidos *plotmę*, tai yra kurie dvasinės tikrovės parametrai jau tapo asmens savastimi, persmelkiančia santykius, veiklą, ir *gelmę*, tai yra kiek jie visi susieti moraliniais saitais, esmingiausiai siekiančiais asmenį, Aš. Paviršutiniškai žvelgiant, dvasinės vertybės ir jų žadinami išgyvenimai dažniau siejami su auklėjimu, nes darosi akivaizdūs santykiuose su kitais žmonėmis, aplinka, daugiausia reiškiasi doros (gėrio) ir grožio pajautimu. O tiesos dimensija, kuria remiamas visas pažinimas ir kuri būtina norint suvokti save svarbiausioje veikloje – mokantis, dažnai lieka nuošalėje.

Šiuolaikinė ugdymo paradigma suka šia linkme. Akivaizdžiai tai rodo konstruktyvistinės pažinimo teorijos, grindžiamos savivaldžiu mokymusi, kai kiekvienam mokiniui stengiamasi sudaryti galimybes kurti savo žinias, diegimas, kai keliami ne tik *kognityviniai*, bet ir *ego* bei *metakognityviniai* tikslai (Marzano, 2005), kai įvairiai plėtojamas refleksyvusis (Pollard, 2006), patirtimi, įrodymais pagrįstas (Petty, 2008) mokymasis, kai gilinamasi į emocinį intelektą (Goleman, 2001) ir kt. Kad minimos teorijos netaptų fragmentinėmis praktikomis, svarbu, kad mokytojas ir mokinys tiesos pažinimą laikytų vertybe, padedančia įprasminti jų gyvenimą, kad ši veikla žadintų pozityvius išgyvenimus, įsiliejančius į vientisą dvasinių pajautų gelmę. Tiek dvasinės vertybės turi persmelkti visą egzistencinę tikrovę, tiek jų ugdymas(is) turi vykti visose erdvėse, o mokymasis, kaip akivaizdžiausia paaugliui veikla, turėtų būti centrinė. Kaip sekasi mokiniui palenkti dvasinę dimensiją, jos pagrindu vienyti psichines ir fizines galias, pirmiausia rodo jo išgyvenimai.

Vertybių išgyvenimai dažniausiai tiriami vertybių internalizacijos kontekste. Tačiau tokių tyrimų yra palyginti mažai. X, XI klasių mokinių dvasinių vertybių išgyvenimus tyrė V. Aramavičiūtė (2005, 2007, 2011); VII–IX klasių mokinių – E. Martišauskienė (2001, 2002, 2004,); pradinių klasių mokinių humanistinius jausmus R. Bakutytė (2001); gabių mokinių emocinius išgyvenimus – A. Brandišauskienė (2011); aukštesniųjų klasių mokinių išgyvenimus dorovinės kultūros kontekste – A. Girdzijauskas (2008); meninių išgyvenimų plotmėje – M. Csikszentmihalyi, U. Schiefele (2000); M. Csikszentmihalyi (1990); būsimų užsienio kalbos mokytojų dorovinių nuostatų perspektyvoje – R. Kriaučiūnienė (2009), vertybių ugdymo kontekste – R. Vasiliauskas (2005), M. J. Taylor (2000); N. Grendstadt (1999, 1996), B. Benett ir kt. (2000). Akivaizdžiai daugėja emocinių išgyvenimų tyrimų,

atskleidžiančių jų poveikį verslui skatinti – S. Neale, L. Spencer-Arnell., L. Wilson (2008), M. M. Sehr (2001); R. Hale, P. Whitlam (2009) ir kt.

Suprantant dvasinių vertybių išgyvenimų svarbą, ypač sparčiai vykstant visuomenės transformacijoms, aktualu tirti dvasinių išgyvenimų pokyčius, kad būtų galima teikti adekvačią edukacinę pagalbą.

Paauglių dvasinių vertybių išgyvenimo pobūdis

Išgyvenimai yra tas mechanizmas, kuris pažįstamą tikrovę susieja su savuoju Aš, savitai sujungdamas pamatines žmogaus dimensijas: kūno reaktyvumą, psichikos emotyvumą ir dvasios transcendentalumą (per sąmonės ir jausmų sąsajas) bei suteikdamas asmeniui galių holistiškai patirti savo būtį. Todėl jie yra laikomi centriniu vertybių internalizacijos dėmeniu, rodančiu, kad daiktas ar reiškinys, juos pažadinęs, yra svarbus asmeniui, dėl to psichologai juos aptaria ne kaip tikrovės, o kaip asmenybės ir tikrovės santykio atspindį. Atsižvelgiant į įsisąmoninimo ar verbalizavimo lygį, išgyvenimai reiškiami emocijomis, jausmais, vertinimais ir įvairiai klasifikuojami. Pagal išgyvenimų turinį daugiausiai gręžiamasi į intelektinius, dorovinius, religinius, estetinius jausmus, giliausiai implikuojančius dvasines vertybes ir leidžiančius kildinti asmens dvasines galias, pajėgias integruoti, subordinuoti psichinių ir fizinių galių potencialą ir laiduoti žmogaus, kaip dvasinės būtybės, sklaidą konkrečiomis situacijomis, kitais žodžiais, „nurodo pažintinės funkcijos konkretumą duotoje srityje ir jos intensyvumą“(Wojtyła, 1997, p. 288). Apie jausmų lygį galima spręsti iš stabilumo, raiškos intensyvumo.

Paauglių išgyvenimai, daugmaž sąmoningai išplaukiantys iš tapatumo paieškų, yra svarbi jų amžiaus charakteristikos dalis, nors nedaug tirti. Siekiant nustatyti paauglių išgyvenimų *kryptingumą*, buvo taikoma adaptuota B. Dodonovo metodika, išplėsta religinių ir tautinių išgyvenimų aprašais, taip pat atskirti gamtiniai, kylantys iš santykio su gamta, ir estetiniai, žadinami meno apraiškų, išgyvenimai. Teikiamų 13 vertybių aprašų rangavimas pagal asmeniškai teikiamą malonumą leido nustatyti, kuriuos išgyvenimus res-

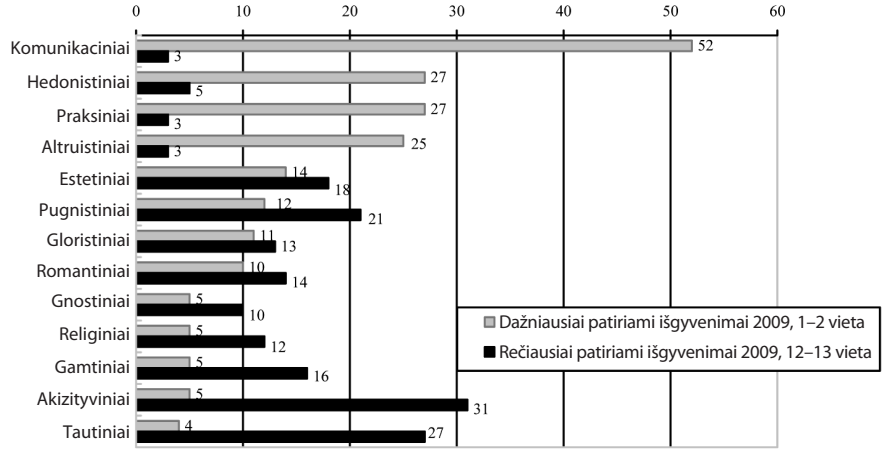

1 pav. ***Paauglių visų aukščiausio ir žemiausio lygio vertybinių išgyvenimų skirstinys (2009)***

pondentai dažniausiai sieja su autentiška patirtimi. Išskirti septyni lygiai: visų aukščiausias – išgyvenimui skiriama 1–2 vietos; labai aukštas – 3–4; aukštas – 5–6; vidutinis – 7; nepakankamas – 8–9; žemas – 10–11; labai žemas – 12–13 vietos. Visų aukščiausio ir žemiausio lygių duomenys, akivaizdžiai atskleidžiantys dominuojančias tendencijas, pateikiami 1 pav.

Iš paveikslo matyti, kad šiuolaikiniai paaugliai daugiausia priima vertybes, kurios tenkina jų amžiaus, taip pat apskritai žmogaus, kaip dvasinės būtybės, komunikavimo poreikius, sietinus su draugiškumo, tarpusavio supratimo, pagalbos, pritarimo patyrimu. Tačiau bendravimo turinys lieka nežinomas. Jį iš dalies leidžia pajausti kitų išgyvenimų konfigūracija. Per ketvirtadalį paauglių malonius išgyvenimus sieja su praksiniais ir hedonistiniais jausmais, kurių dominavimas rodo, kad paaugliai patiria darbo džiaugsmą, jaučia pakilumą, kai pasiseka pasiekti gerų rezultatų, bet jiems tiek pat malonus ir mėgavimasis skaniu maistu, gyvenimo smagumais, poilsiu, nevaržoma aplinka. Greta jų ryškėja ketvirtadalis respondentų, kuriems džiaugsmą teikia altruistiniai išgyvenimai: jaučia didelį pasitenkinimą, kai pasiseka kažką gero padaryti artimiems žmonėms. Dar perpus mažiau paauglių maloniausius išgyvenimus saisto su estetiniais išgyvenimais, patiriamais skaitant knygas, klausantis muzikos, stebint paveikslus, bet veik tiek pat į malonių išgyvenimų viršūnę iškelia azartinius, kovos, rizikos (pugnistinius) ar pranašumo, savo vertės iškėlimo (gloristinius) ir iš dalies paslaptingus, nepatirtus jausmus nežinomoje aplinkoje (romantinius). Tik 4–5 nuošimčiams paauglių daugiausiai džiaugsmo teikia pažintiniai, gamtiniai, akizityviniai, religiniai ir tautiniai išgyvenimai.

Kita vertus, matyti, kad daugiausiai paauglių (42 proc.) mano, kad mąstymas apie Dievą, malda, ramybė jiems teikia mažiausiai pasitenkinimo. Veik trečdalis nepatiria pasitenkinimo iš kolekcionavimo, o per ketvirtadalis – dėl Lietuvos sėkmės, tikėjimo jos ateitimi, kas šeštas – nepajaučia gamtos grožio, kas septintas – romantinių ar azartinių išgyvenimų.

Įdomu nustatyti, ir ar / kaip stabiliausiai patiriami komunikaciniai išgyvenimai susiję su kitais jausmais, taip pat savitai priartinančiais prie jų turinio. Duomenų analizė atskleidė, kad statistiškai reikšmingos sąsajos ($p<0,05$) yra su visais išgyvenimais, išskyrus gnostinius, tačiau teigiamos rastos tik altruistinių ir gamtinių išgyvenimų koreliacijos, o visos kitos yra atvirkštinės (neigiamos). Stipriausios koreliacijos yra su altruistiniais (r = 0, 200), tautiniais (r = - 0, 240), akizityviniais (r = - 0, 207), gloristiniais (r = - 0, 184), silpniausios su estetiniais (r = - 0, 048) ir pugnistiniais (r = - 0, 068) išgyvenimais.

Galima manyti, kad paauglių deklaruojami jausmai rodo dar nemažą išgyvenimų sumaištį, kai lygia greta pripažįstami hedonistiniai ir altruistiniai, tautiniai ir akizityviniai potyriai, o tai iš dalies būtų sietina su amžiaus ypatumais, tačiau negalima neatkreipti dėmesio į tai, kad daugiau respondentų jaučia pakilius išgyvenimus dėl dvasiškai neutralių ar net dvasinėms vertybėms priešiškų dalykų, o aukščiausią dvasinį potencialą įkūnijančius religinius ir tautinius jausmus nustumia į paribį. Komunikaciniai išgyvenimai, atrodo, dar telkiasi apie tarpasmeninius patyrimus, nesiejant jų su platesniu kontekstu. Ypač kelia susirūpinimą menka estetinių ir gnostinių vertybių pajauta.

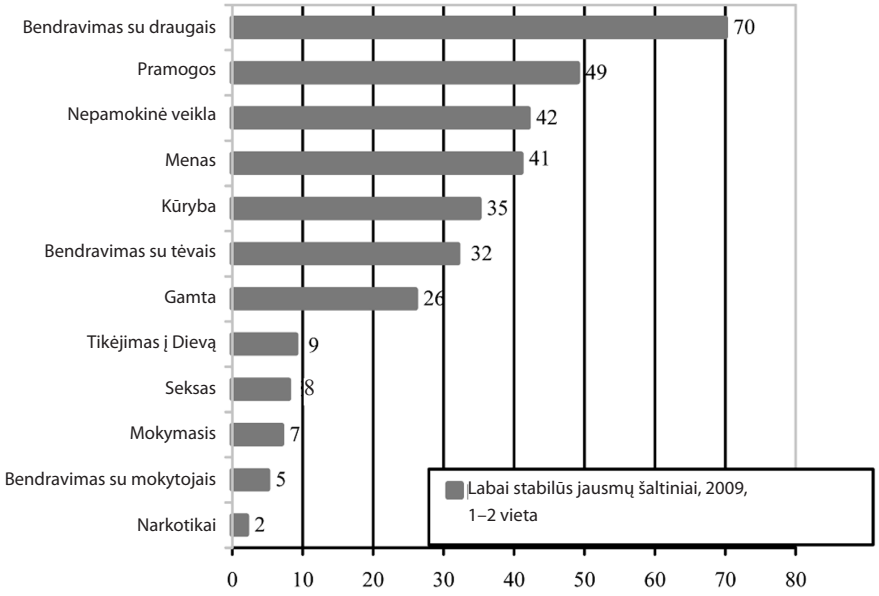

2 pav. ***Paauglių labai stabilių išgyvenimų šaltinių skirstinys (2009)***

Jausmų patyrimą savaip gilina tai, kaip paaugliai juos sieja su malonių išgyvenimų šaltiniais. Pateiktą jų skalę respondentai rangavo pagal išgyvenimų stabilumą. Išskirta keturi lygiai: *labai stabilus* – labai dažnai tas dalykas sukelia malonius išgyvenimus; *stabilus* – dažnai; *nepakankamai stabilus* – retai; *nestabilus* – labai retai, niekada. Stabiliausių išgyvenimų šaltinių duomenys pateikiami 2 paveiksle.

Duomenys rodo, kad paaugliams daugiausia džiaugsmo teikia bendravimas su draugais ir pramogos, laisvalaikio užsiėmimai, kurie, matyt, suponuoja komunikacinius, praksinius, hedonistinius, altruistinius išgyvenimus. Reikia pažymėti, kad meną, kūrybą, gamtą nemaža dalis (26–41 proc.) paauglių nuolat laiko malonių išgyvenimų šaltiniais, nors estetinius ir gamtinius jausmus visų aukščiausiu lygiu įvardijo daug mažiau respondentų. Galima manyti, kad šios pajautos dar nepakankamai išsikristalizavusios.

Vėlgi verčia suklusti mokymosi sritis. Santykiai su mokytojais, mokymasis tik labai mažai daliai (5–7 proc.) paauglių žadina malonius išgyvenimus. Žinant, koks svarbus pozityvių jausmų vaidmuo autentiškos prasmės kūrimui, motyvacijos formavimuisi – šiuolaikiško mokymosi pamatams – aiškėja, kodėl gnostinius išgyvenimus visų aukščiausiu lygiu įvardija tik penki nuošimčiai paauglių.

Tarp nestabilių išgyvenimų šaltinių pirmauja ne tik seksas (79 proc.), narkotikai (75 proc.), bet ir tikėjimas į Dievą (26 proc.). Mokymasis ir santykiai su mokytojais vertinami atitinkamai 7 ir 10 proc. Tai rodo, kad jie dažniau patenka į stabilaus ir nepakankamai stabilaus vertinimo lygį.

Statistiniai ryšiai atskleidė, kad jausmams daro poveikį *lytis*. Mergaitės dažniau patiria komunikacinius (χ^2 =41,498; p = 0.000); estetinius (χ^2 =28,416; p = 0.000); altruistinius (χ^2 =22,259; p = 0.000); praksinius (χ^2 =17,181; p = 0.009); gamtinius

(χ^2 =18,375; p = 0.005), o berniukai akizityvinius (χ^2 =46,084; p = 0.000) jausmus. *Pažangumas* daro pozityvų poveikį praksiniams (χ^2 = 53,258; p = 0.000) ir komunikaciniams (χ^2 =50,302; p = 0.000), o negatyvų – akizityviniams (χ^2 =64,8088; p = 0.000), gloristiniams (χ^2 =31,589; p = 0.025), romantiniams (χ^2 =36,385; p = 0.006) išgyvenimams. Statistiškai reikšminga įtaka šeimos sudėties religiniams jausmams (χ^2 =24,763; p = 0.016). Vaikai, augantys su abiem tėvais, šiuos jausmus stipriau išgyvena.

Paauglių dvasinių vertybių išgyvenimo kaitos tendencijos

Tyrimo duomenys leido pažvelgti, kaip keitėsi mokinių išgyvenimai per paskutinį dešimtmetį. Kaip minėta, tyrimas atliktas tose pačiose mokyklose, kad būtų galima labiau priartinti sociopedagoginę situaciją. Visų aukščiausio lygio vertybinių išgyvenimų palyginimas pateikiamas 3 paveiksle.

Žvelgiant į duomenis, akivaizdu, kad bendros jausmų išgyvenimo tendencijos išlieka panašios. Tačiau atsiranda ir skirtumų: daugiausia (20 proc.) pozityvia linkme keitėsi komunikaciniai išgyvenimai. Gali būti, kad tai susiję ir su komunikacinių technologijų proveržiu. Šiek tiek (1–3 proc.) – praksiniai, hedonistiniai, altruistiniai, gloristiniai, estetiniai. Reikšmingesni pokyčiai negatyvia linkme daugiausia telkiasi ties romantiniais jausmais: perpus mažiau paauglių juos jaučia. Sumažėjo (2–4 proc.) mokinių, kurie stabiliausiai patiria akizityvinius, religinius, gamtinius, gnostinius, tautinius išgyvenimus. Galima manyti, kad paaugliai labiau jaučia išorinę laiko dvasią, bet mažėja jų dvasinio pasaulio amplitudė, ypač religinių, tautinių, gamtinių, gnostinių išgyvenimų srityse, stiprėja pragmatinis santykis.

Kaip keitėsi paauglių dvasinių išgyvenimų šaltinių pripažinimas, pateikiama 4 paveiksle.

Akivaizdu, kad išlieka panašios tendencijos. Tik daugiausia malonių išgyvenimų teikiantys šaltiniai dar labiau pripažįstami, išskyrus bendravimą su tėvais ir

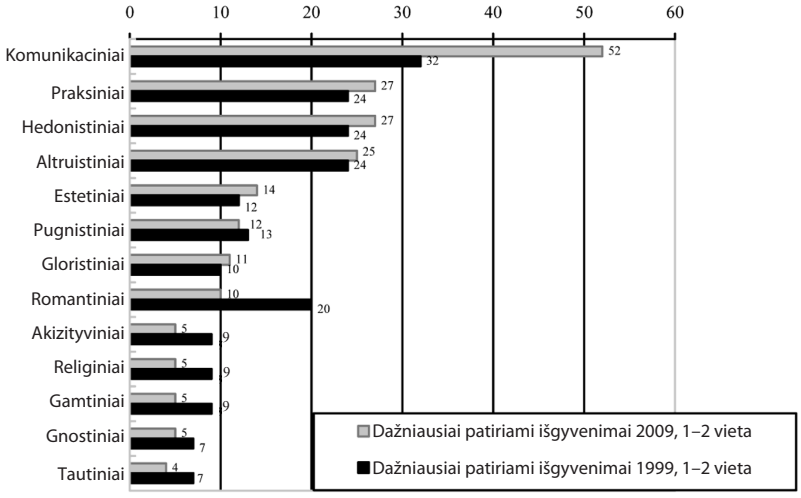

3 pav. ***Paauglių visų aukščiausio lygio vertybinių išgyvenimų skirstinys 1999 ir 2009 metais***

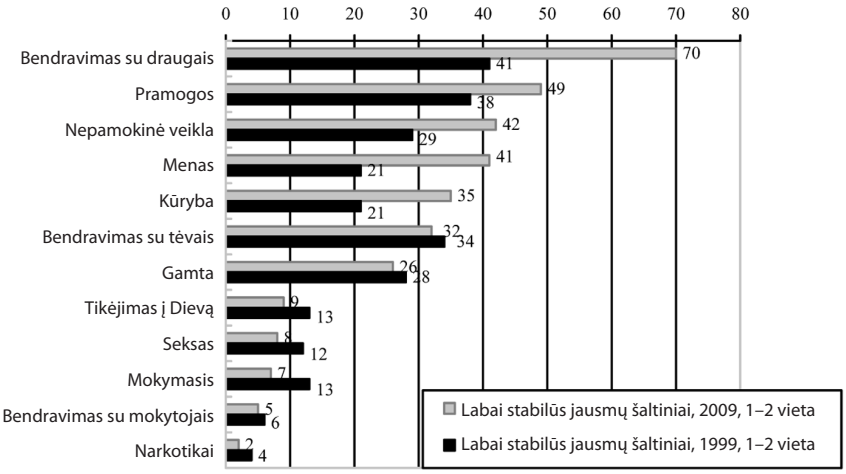

4 pav. ***Paauglių išgyvenimų stipriausių šaltinių skirstinys 1999 ir 2009 metais***

gamtą, kur akivaizdi nedidelė regresija, o didžiausi pozityvūs pokyčiai yra: bendravimo su draugais (29 proc.), meno (20 proc.), kūrybos (14 proc.), nepamokinės veiklos (13 proc.). O tie išgyvenimų šaltiniai, kurie teikė mažiau džiaugsmo praėjusį dešimtmetį, dar mažiau jį žadina. Labiausiai (5–4 proc.) mažėja mokymosi, tikėjimo į Dievą, sekso teikiami malonūs išgyvenimai.

Išgyvenimų edukacinės problemos

Tokia dvasinių išgyvenimų būklė kelia ugdymo problemų. Kaip minėta, šiuolaikinės mokymo(si) teorijos grindžiamos aktyviu asmens dalyvavimu kuriant žinias, pradedant mokymosi tikslų kėlimu ir baigiant rezultatų įsivertinimu. Tai kardinaliai keičia mokytojo ir mokinių santykius, atsakomybės ribas, didina asmeninių išgyvenimų svarbą. Akivaizdu, kad didžiausia problema – *gnostiniai* paauglių išgyvenimai, kylantys iš tiesos pažinimo, kurie visais atžvilgiais mažėja, nors Žinių amžiuje turėtų būti priešingai. Be to, jie kaip Gordijo mazgas suraizgo tiek prigimtines psichines užuomazgas, tiek jų išvystymą, tiek sociopedagoginę situaciją, tiek dvasinių vertybių internalizacijos lygį. Daugelio dalykų paauglys dar negali adekvačiai suprasti. Todėl labai svarbus pedagogo išmanymas, kuris grįstinas ne tik dalyko ir ugdymo teorijos žiniomis, bet ir transcendentiniu žvilgsniu į ugdymo(si) tikrovę, kad kiekvienas mokinys pagal savo galias patirtų mokymosi sėkmę, išgyventų pažinimo džiaugsmą. Tai atspirties taškas tiek gabumų vystymui, tiek juos sieti su kilniais idealais. Tačiau pirmiausia tokia misija turi teikti džiaugsmą pedagogui, šiuo požiūriu įprasminti jo gyvenimą.

Estetiniai išgyvenimai sietini ne tik su meno ar gamtos darnos pajauta, bet ir su veiklos tobulumu. Jie taip pat persmelkia visą ugdymo(si) procesą. Tik kitaip nei paauglių gnostiniai išgyvenimai, randasi pozityvūs poslinkiai, kurie teikia vilčių tolesnei jų sklaidai, juolab kad glaudžiai susiję su kūrybiškumo ugdymu, šiuolaikinės mokyklos prerogatyva (Csikszentmihalyi, 1990; Csikszentmihalyi, Schiefele, 2000).

Doroviniai išgyvenimai skleidžiasi daugiausia altruistiniais jausmais, bet jie randa mažą atgarsį tautinių, religinių išgyvenimų, santykių su mokytojais kontekste. Gal todėl pragmatiniai, hedonistiniai išgyvenimai turi tendenciją didėti, o gnostiniai – mažėti.

Kadangi išgyvenimai yra žmogaus kaip asmens, Aš, santykių ženklai, jie ne tik kaip indikatoriai rodo edukacinio proceso kokybę, bet ir kaip Ariadnės siūlas – tobulinimo kryptis.

Išvados

Šiuolaikiniai mokslo pasiekimai leidžia žmogų laikyti vientisa dvasios, sielos (psichės) bei kūno sistema ir jos pagrindu grįsti ugdymą(si). Ypatingas vaidmuo tenka dvasinei dimensijai, kuri empirinėje plotmėje reiškiasi transcendentalijų (tiesos, gėrio, grožio) išgyvenimais.

Per pusę dabartinių paauglių dažniausiai patiria komunikacinius, per ketvirtadalį – praksinius, hedonistinius, altruistinius išgyvenimus. Rečiausiai su maloniais išgyvenimais saistomi akizityviniai, tautiniai ir religiniai jausmai. Adekvačiai stabiliais jausmų išgyvenimo šaltiniais laikoma: bendravimas su bendraamžiais, pramogos, nepamokinė veikla, o kaip mažiausiai paveikūs nurodomi mokymasis, bendravimas su mokytojais, tikėjimas į Dievą, seksas, narkotikai.

Dvasinių vertybių išgyvenimai dar negilūs, mažai ar beveik nesusiję: dažniausiai patiriami doroviniai jausmai saistomi su altruistiniais ir iš dalies su komunikaciniais, atliepiančiais labiau tarpasmeninius santykius ir teigiamai susietus tik su altruistiniais ir gamtiniais jausmais. Estetiniai išgyvenimai patenka į penktą vietą, gnostiniai – į devintą, religiniai – į tryliktą (žemiausią). Tačiau statistiškai reikšmingų teigiamų koreliacijų nei estetiniai, nei gnostiniai jausmai neturi, o religiniai išgyvenimai susiję su altruistiniais ir tautiniais.

Paauglių dvasinių vertybių išgyvenimų slinktis per dešimtmetį rodo tas pačias tendencijas, tik didėjančią poliarizaciją: dažniausiai patiriami jausmai stiprėja, o rečiausiai – silpnėja. Daugiausia pozityviai pasikeitė komunikaciniai išgyvenimai, savitai atliepdami į komunikacinių technologijų poslinkius, o negatyviai – romantiniai. Atrodo, kad stiprėja paauglių pragmatiniai poreikiai.

Visų dvasinių vertybių išgyvenimai kelia rūpesčių, bet labiausiai problemiški gnostiniai jausmai, kurie neatliepia laikmečio iššūkių, turi tendenciją silpnėti, glaudžiausiai susiję su svarbiausia paauglių veikla, taip pat asmens tapatumą įprasminantys tautiniai ir religiniai išgyvenimai.

LITERATŪRA

Aramavičiūtė, V. (2005). *Auklėjimas ir asmenybės dvasinė branda*. Vilnius: Gimtasis žodis.

Aramavičiūtė, V. (2007). *National Identity and its Change in Senior Pupils' Attitudes. Entwicklung erzieungs- wissenschaftlicher Paradigmen: Theorie und Praxis.* Band 14. Peter Lang, p. 243–255.

Bakutytė, R. (2001). *Pradinių klasių mokinių humaniškumo ugdymas*. Šiauliai: ŠU leidykla.

Bitinas, B. (2000). *Ugdymo filosofija*. Vilnius: Kronta.

Benett, B. ir kt. (2000). *Mokymasis bendradarbiaujant.* Vilnius.

Brandišauskienė, A. (2011). *Gabių gimnazijos mokinių santykiai ir jų tobulinimo edukacinės prielaidos*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, edukologija. Vilnius: VPU leidykla.

Collins, F. S. (2008). Pasaulėžiūrų kova. F. S. Collins. *Dievo kalba: mokslininkas liudija tikėjimo į Dievą pagrįstumą*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2008. P. 40–65.

Csikszentmihalyi, M.; Schiefele U. (2000). Meninis ugdymas, žmogaus vystymasis ir išgyvenimų ypatumai. *Šiuolaikinės meninio ugdymo koncepcijos*. Sud. V. Matonis Vilnius: Enciklopedija.

Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The Psychology of optimal Experience*. New York, NY, Harper Collins Publisher.

Frankl, V. (2007). *Sielogyda. Gydytojo rūpestis – siela*. *Dešimt tezių apie asmenybę*.Vilnius: Vaga.

Girdzijauskas, A. (2008). *Aukštesniųjų klasių mokinių dorovinės kultūros ugdymas muzikine veikla.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, edukologija. Klaipėda.

Glickman, C. D. (2010). *Lyderystė mokymuisi. Kaip padėti mokytojams sėkmingai dirbti*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.

Grendstad, N. (1999). *Vaizduotė ir jausmai*. Vilnius: Margi raštai.

Grendstad, N. (1996). *Mokytis – tai atrasti*. Vilnius: Margi raštai.

Goleman, D. (2001). *Emocinis intelektas*. Vilnius: Presvika.

Hale, R.; Whitlam P. (2009). *Efektyvus veiklos valdymas*. Kompleksinis metodas, kaip atskleisti geriausias jūsų darbuotojų savybes. Vilnius: Vaga.

Kriaučiūnienė, R. (2009). *Būsimųjų užsienio kalbos mokytojų dorovinės nuostatos ir jų ugdymas universitete.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, edukologija. Klaipėda: KU leidykla.

Kriščiūnas, K.; Staniškis, J. K.; Tričys V. (2008). *Mokslinė veikla: šiuolaikinės tendencijos*. Šiauliai: ŠU leidykla.

Kuzmickas, B. (2009). *Tautos tapatumo savimonė. Lietuvių savimonės bruožai*. Vilnius: MRU Leidybos centras.

Martišauskienė, E. (2004). *Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys*. Vilnius: VPU leidykla.

Martišauskienė, E. (2002). An Edukology of Values Education The Attitudes of Thirteen to Fifteen Year Old Teenagers Towards Spiritual Values: Priorities, Change and Some Pre-conditions. *International Journal of Educology*, Vol. 16, No. 2, p. 192–214.

Martišauskienė, E. (2001). Emocinė vertybių internalizacija paauglystėje. *Pedagogika*, t. 55, p. 28–34.

Marzano, R. J. (2005). *Naujoji ugdymo tikslų taksonomija*. Vilnius: Žara.

Neale, S.; Spencer-Arnell, L.; Wilson L. (2008). *Emocinis intelektas ir ugdymas:efektyvesniam vadovų, ugdymo konsultantų ir personalų specialistų darbui*. Vilnius: Verslo žinios.

Petty, G. (2008). *Įrodymais pagrįstas mokymas*. Praktinis vadovas. Vilnius: Tyto alba.

Pollard, A. (2006). *Refleksyvusis mokymas*. Vilnius: Garnelis.

Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2008.

Sehr, M. M. (2001). *Didžioji EQ testų knyga: Sėkmę lemiantis emocinis intelektas. Šeima, partnerystė, profesinė veikla*. Vilnius: Presvika.

Taylor, M. J. (2000). Values Education: Isuues and Challenges in Policy and School Practice. In: *Education, Culture and Values*. Ed. by M. Leicester, C. Modgil and S. Modgil. London and New York, Vol. 2, p. 151–168.

Vasiliauskas, R. (2005). *Vertybių ugdymas*. Vilnius: VPU l-kla.

Wojtyła, K. (1997). *Asmuo ir veiksmas*. Vilnius: Aidai.

Маслоу, А. (1997). *Дальние пределы человеческой психики*. Санкт Петербургб: Евразия.

Додонов, Б. (1978). *Эмоции человека*. Москва: Политиздат.

DYNAMICS OF THE SENSATION OF SPIRITUAL VALUES AMONG CONTEMPORARY ADOLESCENTS: EDUCATIONAL CONTEXT

Elvyda Martisauskienė

S u m m a r y

Contemporary scientific achievements allow for referring to a human being as an integral system of spirit, soul (psyche) and body and for grounding (self-)education on this system. A particular role is played by the spiritual dimension, which manifests itself in experiences of transcendentals (truth, goodness, and beauty).

The research has shown that about half of the adolescents most frequently have communicative experiences, more than one fourth of them go through praxic, hedonistic and altruistic ones. Acquisitive, national, and religious feelings are least frequently linked with pleasant experiences. Adequately stable sources of experiencing feelings include communication with peers, after-curricular activities, whereas communication with teachers, belief in God, sex and drugs are perceived as least suggestible.

Experiences of spiritual values are not deep and show a weak correlation or no correlation at all. Esthetical and gnostic feelings reveal no statistically significant positive correlations.

The analysis of experiences of spiritual values among adolescents over the decade has revealed the same tendencies, only with an increasing polarisation. The most considerable positive change was observed in communicative experiences, which was conditioned by latest developments in communication technologies. Romantic experiences underwent negative changes, whereas pragmatic needs of adolescents demonstrated an upward tendency.

Experiences of all the spiritual values have been causing a certain concern. However, gnostic feelings, which have strongest relations to the most important adolescent activities, are particularly problematic, they fail to meet the challenges of the epoch and tend to weaken. The same applies to national and religious experiences.

Key words: values, adolescent experiences of spiritual values; dynamics of spiritual value-based experiences; problems of (self-)education.

Įteikta 2013 02 20
Priimta 2013 06 15